

EXPOSICIÓ SOBRE LO LIBRE «DE CIVITATE DEI» DE S. AGUSTÍ

(Continuación)

Assaber si Roma devia esser stada comesa a guardar als deus troyans (1).

¿Per qual donchs prudencia — apres ço que hagueren hauda aytal experiéncia o ensenyament de aquella Troya — fou Roma començada a guardar als deus dels Troyans? § Mas algu dira que com Ffimbria se combate contra aquells de Troya e los destroy, los deus havién ia començat a abitar a Roma ¿Don uengue aço donques lauòres que la ydola o ymàge de Minerva romagnè a Troya? § Apres si ells eren a Roma con Ffimbria destrouí Ilion, axi poguer euanir que ells eren a Troya con Roma fou presa e cremada per los Franceses; mas axi con son molt agut de hoir e de molt leuger e soptos mouiment, axi tost reuengueren a la ueu de la ocha a fi que al menys defensassen lo munt del Capitoli, qui solament ere romas: o altrament serien stats muguts pus ordonadament a retornar per defendre les altres coses.

Exposicio sobre aquest capitol. lo trasladador

En aquest .VIII. capitol monsenyor Sent Agusti demostra con es gran uanitat e gran oradura de creure que los deus de Troya, qui foren aportats a Roma, poguessen hauer saluada Roma; o si fossen stats presents con Ilion fou destroyda per Ffimbria que ells la haguesen saluada; e monsenyor Sent Agusti se truffa de aquella oradura e de aquella creença. § Apres con ell parla de la ueu de la oqua, nos ne hauem parlat dessus en lo .XXII. capitol del .II. libre, e axi de la presa de Roma per los Francesos de Saus e de Ffimbria en lo capitol precedent.

Si hom deu creure que los deus haguessen donada als Romans aquella pau qui fou en lo temps que Numa regnaua (2).

Hom creu axi aquells deus hauer aydat a Numa Pompilius, qui fou successor de Romulus, per ço que hagues pau a [67] Roma en tot lo temps que ell regna; e que de qui auant ell mateix feu cloure les portes que hom solia obrir en temps de guerra e de batalles; e que ell

(1) Falta el espacio para VIII Capítols de costumbre.

(2) Falta el espacio para IX Capítols de costumbre.

hac aquest merit per tal con establi als Romans fer als deus molts sacrificis e temples. § Hom deguera hauer be festes grans e fer festa a aquell hom per axí gran pau e seguretat, si hagues de present sabuda aquesta cosa espletar en cosas qui aportassen salut a la anima, e, lexada la falsa e maluada curiositat, hagues sabut ençercat lo uertader deu per certa e uertadera pietat. Mas certes ne los deus de present no haportaren aquella seguretat o repos, mas per auantura ells o haguieren menys enganat si ells no l haguessen trobat en aytal ociositat, es assaber, uagant a cosa de algun profit e utilitat; car per cert de tant com lo trobaren menys ocupat en be, de tant ells lo ocuparen mes, car Varro met auant e demostra aço que Numa apparallaua e ordenaua e per quals arts ell podia acompanyar aytals deus a si mateix e a la ciutat, la qual cosa si plau a Nostro senyor nos tractaren en son loch. Mas per ço con a present es questio de lurs beneficis, tu deus saber que aquell gran benefici es pau; mas aquest benefici es de Deu uertader e souen cau axí con lo sol, axí com la pluia, e molts altres confort e subsidis de uida sobre los maluats e desconexents. E si aquest axí gran be aquells deus donaren a Roma o a Numa Pompilius ¿per que per aquells temps qui eren tant a loar no l donaren iames despuys al Imperi de Roma? § ¿Eren lurs sacrificis pus profitables com foren instituits que quant hom los celebraua e fahia après que ells foren instituits? § Mas aquells qui no eren encara, mas hom los hi ainsta a fi que hi posson; pero erenhi apres e ia eren guardats aquells per tal que profitassen als Romans. § ¿Que es dongues aço que aquells .XLIII. anys segons alguns o .XXXIX. anys segons los altres per los quals aquest Numa hac lo regiment de Roma passaren axí en longa pau e, apres ço que los sacrificis foren stats instituits e los deus stants ia governadors e defenedors de la ciutat, e qui eren stats apellats e conuidats a aquests sacrificis a fer apenes, apres ten gran multitut d armes [67 v.] con despuys del començament de Roma fins als temps de Cesaragust, per gran miracle hom compta .I. any solament al qual los Romans pogueren cloure lurs portes e fou apres la primera batalla punicha, ço es a dir, contra aquells de Cartayna?

Exposicio sobre aquest capitol, lo tralladador

En aquest .IX. capitol monsenyor Sent Agusti demostra que los deus no donaren ne pogueren donar pau ne tranquillitat als Romans ne a altres, e fa .II. coses en aquest capitol: Primerament ell met la error de alguns qui cuydauen que los deus haguessen donat a Numa Pompilius, qui fou .II. Rey de Roma, la pau que hac en son temps. E segonament ell foragita e destroneix aquesta error. La .II. na partida comença la on diu: mas a present aquests deus. E per l entenement daquest capitol, es assaber, que axí com diu Titus Liuius en lo començament de son libre De origine urbis apres la mort de Romu-

lus con haguessen elegides .C. persones a governar departides per deenes de quascuna decua .I. per governar lo poble que hom apellaua interregna, ço es a dir, lo temps que no y hauia Rey, los Romans qui guardauen que ells hauien per .I. mestre .C. foren de acort que hom fes e elegis algun Rey; e y hac .II. dissensions: la .I. na que los Sabinians uolien que lo Rey qui serie elegit fos Sabinia, per ço con per lo acort qui fou fet dels Romans e Sabinians apres lo arrapament de les Sabines .I. Sabinia deuia regnar ensemps ab .I. Roma, e, complint aquell acort, ere stat elegit Titus Tadius, lo qual regna ensemps ab Romulus per algun tenmps. E apres sa mort no y hauia, haut negun Rey sabinia § La .II. na dissensio fou per tal con lo poble uolia hauer la eleccio e los Sanadors la uolien hauer; e con ells ueeren la oferta que ls fahien ells la hagueren per axi agradable que uolgueren que los Senadors elegissen. E axi elegiren Numa Pompilius, en la eleccio del qual hac marauelloses gerimonies — axi com diu Titus Liuius en son primer libre — e fou creat per ahurs (1) axi com ere stat Romulus. Aquest Numa tentost com fou creat Rey ordona en quina manera son [68] poble poria uiure en pau, e comença a fer temples e altars, preueres e flamines, ell aiusta .II. meses en l any, es assaber, Janer e Ffeurer con Romolus per auant no hagues fets sino .X. meses; e y aiusta certs iorns per complir lo cors (2) de la luna, es assaber, .XXX. iorns e a aqaests .II. meses consegra .II. deus, es assaber, a Janer lo deu Janus que hauia .II. cares, qui en lati se apella Janus *bifrons*, per ço com dehia que aquest deu Janus *bifrons* ere deu dels començaments. E que lo començament de les coses uan a moltes fins; del qual parla monsenyor Sent Agusti aci apres en lo .VII. libre en lo .VIII. capitol. El altre temple ordona a Ffebrer quis apella Ffebrus qui vol aytant dir com Firon que los potes (*sic*) fenyen esser deu dels morts. Aquest temple de Janus ell feu en .I. loch qui s apellaua lo baix agill; ell ordona per tal manera que com ell servie dos, aço serie significança de pau; e com ell serie ubert seria significança de guerra, lo qual no fou iames ubert en son temps, an hac pau continua, car no hac iames guerra en .XLIII. anys que regna segons ço que diu Helinant; ell fou mort en .XLIII. anys de son realme segons Titus Liuius en son primer libre; e segons Eutropi en son primer libre en .XLI. anys. Al qual tentost succehi Tullius Ostilius qui encontinent feu obrir aquest temple e comença les batalles axi com hauia fet Romolus e no fou altra cosa sino batallar tant com ell uisque; e de aquell temps en auant no fou clos lo temple sino .II. uegades, es assaber, .I. na uegada apres la primera batalla puñicha desots Titus Mauius consol; e l altre en temps de Cesaraugust apres que hac uençut Anthoni e que tot lo mon fou en pau e sens batalles;

(1) *Augures*.(2) *cors* = *curso*.

en lo qual temps Nostro Senyor nasque de la bene uyrada Uerge Maria, e axi los Romans del temps d aquest Numa Pompilius fins al temps de aquest Cesaragust hagueren pau sino .I. any ne u hagueren ells per auant en lo temps de Romolus, car ell feu guerres continues tota sa uida. § E la raho per que aquest Numa feu e ordona aquest temple a Janus fou per tal con en aquest loch Janus mentre uiuia habita e en los lochs uehins; e aqui habitaua ell con Saturnus uench de Creta axi con uos hauem dit en la [68 v.] exposicio del .III. capitol de aquest libre; lo qual Janus aquells de la encontrada tengueren per deu apres sa mort, e li atribuhiren poder de tencar tot e de tot hobrir, e per ço li atribui e li feu fer aquest temple Numa Pompilius; lo qual ell uolgue esser clos e vbert segons la aduersitat del temps — segons que diu Ouidi en son primer libre *De fastis* — affi que con ell seria clos que la pau fos closa ab los Romans e con seria guerra que fos ubert per tal que los cauallers qui hirien en batalla poguessen retornar sans e sauls (1). Perque aquest Janus es apellat *bifrons* e per que ell ha .II. cares nos ho direm apres pus largament sobre lo .VIII. Capitol .VII. libre. § Mas per ço con nos som sobre les cerimonies e altres coses religioses que feu Numa Pompilius en son temps, es assaber, que ensemps ab los preueres flamines que ell feu e les uerges que ordona a servir al temple de Veste qui uiuien sobre lo comu de Roma; ell feu .XII. altres preueres qui portauen robes de diuerses colors axi com capes e hauien fermalls (2) de aram en los pits los quals portauen vns scuts rodons qui s appellauen ancilia (3) e los portauen cantant, ballant e saltant per la ciutat axi com diu Titus Liuius en son primer libre. § En quina guisa (4) aquests scuts qui son apellats ancilia foren atrobats parla Ouidi, en son. III libre *De Fastis*, qui diu que y hauia vn boschen lo qual ere adorada .I. na deessa apellada Lucina, qui ere deessa de infantar, en lo temple de la qual seruien preueres qui s apellauen fugitiu; e y anaua hom en pelegrinatge axi com fan les fembres prenys a Santa Margarita. E eren estacades per les carreres (5) les ymages de çera que nos apellam presentallas (6), los miracles mesos e scrits en taules. Assats pres de aqui hauia vna fontana qui ere dedicada als ymaginadors on Numa fenyie que y hanaua per hauer resposta, axi com ell dehia, de .I. na deessa qui staua lla apellada Egeria, en la qual stauen axi com hom dehia .II. deus; la .I. apellat Ffannus, laltre Pictus qui donauen resposta. E com Numa fos .I. iorn anant a aquella fontana e hages fetes ses cerimonies e ses inuócacions .I. na tempesta sorti, e en aquella tempesta hac .I. na ueu qui diu a Numa que los deus que ell

(1) *sauls*, metàtesis de *salvus* pluralizado.

(2) *fermalls* de aram. Otra muestra de la traducción servil del francés: *fer mail* = broche.

(3) *ancilia* = broquel o escudillo redondo.

(4) *guisa* = influencia francesa *guise*.

(5) *Carreres* = calles.

(6) *Presentalles* = ex-votos.

demanaua s en eren uolats al cel, e [69], aquella tempesta çessada, caygue del cel en la forma .I. de aquests scuts rodons qui s apellen ancilia; e lauores a la semblança d aquell ne feu fer molts a .I. qui s apella Marmurius, al qual per ferlos fon donat a sa resposta aytal salari: que con aquests preueres hauien axi cantat e corregut per la ciutat e tornats scuts ells cridauen tots a .I. na uen: Marmurius. E eren aquest preueres apellats fugitijs per ço con lo iorn de la festa de Lucina els se combatien e los pus forts romanien. § Encara diu Titus Linius que aquest Numa ordona .I. bisbe (1) al qual hom pogues hauer recors (2) de totes coses, lo qual hauia nom Numa Marcius al qual ell dona tots los libres e tota sa ley a fi que lo poble hi pogues hauer recors e saber en quina guisa deurién fer lurs sacrificis als deus axi aquells de alt com aquells de baix, es assaber, en quina guisa deuia hom adorar los deus dels morts e de infern per los trespasats; e per quals sacrificis hom los deuia sacrificar. La sollemnitat de aquests deus ere feta en Ffebrer axi com diu Ouidi en lo primer libre *De Fastis*, e nos ne hauem parlat açi dessus. Ell feu axi mateix lo temple de Fe on los preueres eren menats en .I. carro agut los quals hauien la ma cuberta fins als dits en senyal que hom deu guardar cubertament e secretament sa fe e sa lealtat; e ere la ma dreta de aquella ydola de fe sagrada, per ço antigament quant hom fahia pau o ligançes hom donaua la fe de la ma dreta, segons Titus en son primer libre. § Encara diu de aquell Plini en lo .XV. libre *Naturalis istorie* en lo .II. capitol que Ili institui adorar los deus dels blats e uolgue que hom los inmolés e sacrificés per pans e tortes salades e rostides en lur altar; e tenie que profitaue molt a lur salut e que en altra manera no ualies sino ere rostit e salat; e encara que per gran suptilitat (3) ell ordona les sollemnitats de molre los forments o picar, e uolgue que aquestes sollemnitats fossen axi solemnament fetes com aquelles dels termens dels camps; e y hauia .IIII. deesses en special don la vna ere apellada Serie dita de sembrar, l altra Segeste de segurar, e la .III. qui ere mestressa de totes, es assaber, Ceres (4); de les quals .III. deesses les ymages eren en Roma [69 v.] en .I. loch apellat lo cirque, es assaber, lo loch on hom fahie los esprouaments d armes e guardaua hom en aquella festa tals sollemnitats que negu no gosés meniar ni beure dels primers uins ne dels blats nouells fins que n haguessen offerits a lurs deus e a lurs sobirans preueres; e encara dels primers cullits, axi com feu Abel qui offerí a Deu de sos primers fruyts que

(1) *bisbe* = ἐπίσκοπος = inspector, conservando el significado originario y no el eclesiástico actual, aunque en el fondo convengan.

(2) *recors*. Véase *cors* de la p. 518.

(3) *sup-tilitat*.

(4) Serie, Segeste, Ceres = *serere, segetes, cerer*, pertenecientes á operaciones ó productos del campo.

nos apellam primicies. E iatsia que aquest Numa ordonas primerament aquestes sollemnitats esser fetes, empero ia abans d'ell Romolus instituí e ordona los preueres dels camps; en feu .XI., ell mateix qui fou lo .XII., e s'apellauen frares, e fou coronat. Per aço Lorença, qui l'havia nodrit, de .I. na corona de spigues de blat ligada d'un blanch ligam, la qual fou donada per molt noble e religios signe en aquell preueratge (1). E fou la primera corona dels Romans, la qual ere de ten gran honor que ella duraua tant com hom uiuís ne la podie perdre sino per mort, suposat que aquell qui l'havia, fos pres, exallat o mes en catiu. E lauores no hauia hom en Roma qui hagues mes de .II. arpens de terra. § Encara es assaber que aquest Numa fou lo primer qui fou primerament metre e empremtar sa ymage e son nom en moneda e per ço es dit Numa a *numa* (2) axí com primerament la moneda qui s'apella en lati pecunia fou dita a pecudibus, ço es a dir, de les bisties, del cuir de les quals hom solia fer la moneda axí com diu Plini en lo .III. capítol del .XV. libre *Naturalis istorie*.

Si hom deu creure que per aquella e axí gran rabia de batalles lo Imperi de Roma fos crescut, com per aytal mateix estudi, qui fou fet sots aquell Numa, ell pogues esser a seguretat e a repos. (3)

On ells responen que l'imperi de Roma no pogue esser axí lonch ne amplament crescut e augmentat ne esser nomenat de aytal e ten gran gloriá con ere sinó l'ossen les continúes batalles que ells hauien e qui continuament los sobreuenien? Mas ere aço cosa rahonable per que l'imperi degues esser sens pau a fi que fos crescut e fet gran? certes no. § No es aço cosa pus profitable als corsos dels homens humanals hauer petita statura ab sa [70] nitat que si per dolors e aficcions perpetuals homs atengues a la granea o altea de .I. gigant, e encara con tu seras uengut a aquella granesa o altesa tu no reposaras abans aytant con tu hauras pus grans membres de tant seras tu pus treballat de grans mals? Mas qual mal sera aquest no degu abans sera pus gran bé si aquests temps durauen encara, los quals recompte Salustia on ell diu: que en lo començament foren diuersos Reys — e lo nom de imperi, ço es a dir, de governar e menar fou lo primer en terra, — don los uns estudiauen a exercitar lur enginy en studis e sciencies; los altres exercien lurs corsos a caçar bisties; lauores se menaua la uida dels homens stants sens cubdicia, cobeiança o auaricia; a cascu plahia ço que hauia e n

(1) *Preueratge*, forma abstracta de *preuere*, muy desusada.

(2) *Numa* de *numisma* (?)

(3) Falta lo de costumbre, *X* capítols.

era content; o a fi de molt creixer lo imperi deguera esser fet ço que Virgili blasma dient:

Deterior donec paulatim et decolor etas,
Et belli rabies, et amor successit habendi? (1)

Es a dir que lo temps fou bo fins lauors que petit a petit (2) la edat pitiora, es descolori e torna pus maluada, es segui la rabia de les batalles e la amor e cubdicia de guanyar (3) § Mas appar clarament que aço fou iusta defensio dels Romans de tantes de batalles per ellls reebudes e menades, per ço con, no pas la cupidicia de guanyar la laor humana, mas necessitat de guardar e deffendre lur franquesa e salut los costreugne de contrestar als enemichs qui sens causa los impugnauen. § Sia atorgat clarament que es axi; car axi con Salusti scriu despuys que la cosa publica de Roma cresque de leys, de costums, de terres e de camps, e que hom crehia e que ella ere assats en prosperitat e assats fort, de aquella riquesa nasque enueia axi con hom uen en moltes coses mortals, e per aquella raho los Reys e los pobles uehins los esuayren per batalles don elles hagueren pochs amichs en ajuda, car los espaordits e moguts de paor se eren retrets dels perils. Mas los Romans qui eren enteses en les coses qui esgordauen caualleria e al gouernament de lurs cases se prengueren a apparellar e a animar l'un al altre per anar al encontra de lurs enemichs e defendre per armes lur franquesa, parents e terra. E apres con hauien [70 v.] foragitats e refrontats arrere los perills per uirtut ells portauen confort e ajuda a lurs companyons e amichs. E metien maior esforç e diligencia de guanyar amistats per donar beneficis e fer serueys que per pendrelos. E per aytals armes Roma cresque couinentment. § Mas es assaber si en lo temps que aquest Rey Numa regna a fi que hagues axi longa pau los maluats enemichs fahien corregudes sobre los Romans o si s'en esforçauen o si ell no fahien res de aquestes coses a fi que aquella pau pogues perseuerar? E si lauores Roma ere assillida (4) per armes e per batalles e que hom no anaue gens contra los uehins per armes per refrontarlos; per qual manera podia esser fet que los enemichs fossen pacificats sens esser uençuts per batalla e sens que no fossen espauentats per força de gents d'armes ne per algun refrontament de les gents de Mars. E per aquesta manera hom fees que tots temps les portes de Janus closes Roma regnas pacificament. E si no fou en lo poder dels deus de donar pau, de que no hac Roma gens de pau axi longuament com lurs deus uolgueren; mas tant com plague

(1) *Aeneid*, lib. 8.

Deterior donec paulatim ac decolor aetas.
Et belli rabies, et amor successit habendi

(2) *petit a petit* = poco a poco; frase completamente francesa.

(3) Traducción arreglada de los versos de Virgilio.

(4) Latín: *laccasabatur*, era provocada. *Assillida*, del francés *assaillir* = acometer.

als homens uéhins d'entorn, ells qui no s'mouien en neguna manera per fer guerra als Romans si no ere per auantura con aquests deus gosassen uendre algun hom, ço es a dir, a donar en reconpensació d'algun seruey ço que .I. hom uolria fer o ço que ell no uolria fer. § Certes pertanyse be que hom suffira a aquests diables algunes negades espaordir o escomoure les penses que ia abans son maluades per lur propri peccat o uici, mas si ells podien tots dies fer aço e que no fos souent altrament fet per algun poder secret e sobiran; § seguiries que tots iorns haguessen en lur poder les paus e les uictories de les batalles qui apenes esdeuenen tots iorns per lo escomouiment dels coratges humans, les quals tota uegada son fetes souen contra lur uoluntat, axi com aço es atorgat ne pas solament per lurs faules qui fenyen o menten moltes coses e qui apenes signifiquen o mostren alguna cosa de ueritat, mas encara son confessades e atorguades per les istories dels Romans.

Exposició sobre aquest capítol § lo trastadador.

[71] En aquest .X. capítol monsenyor Sent Agustí demostra en quina guisa los Romans iames no hagueren repos e proua que la pau los fora stada pus expedient que la batalla, e que ells la degueren hauer mes amada que la batalla. Segonament ell demostra que en lo començament los Romans se podien escusar de les batalles que hauien, e que semblaua que ells haguessen iusta causa de combatre per contristar als enemihs qui ls esuehien lurs terres e ls corrien sus. § Terçerament ell demostre que la pau es mes en poder dels homens que no es en lo poder dels deus o dels diables; la primera partida es en lo començament; la .II. na es la on ell diu: mas apar clarament etc; la .III. e comença la on ell diu: mas es assaber si en lo temps d'aquest Numa regnaua. E con ell diu: mas ere aço cosa raonable etc., ell o diu per manera d'escarn afermant que aço no es cosa rahonable que .I. realme sie sens repos a fi que ell sie gran. E es .I. na manera de sentència negatiua. Apres con ell parla dels temps que Salusti recompte, es assaber, que despuys aquests mots. al començament foren los Reys fins a aquests mots o a fi de molt creixer lo imperi, aço son los mots que diu Salusti en son prolech *In catelinario*, on diu que lo primer nom de Imperi fou nom de Rey e fou dit *a regendo*, es a dir, de regir, car per aquesta raho comença hom a hauer senyoria sobre altre, es assaber, poder de regir, e lauores los Reys eren de diuerses guises, es regien en diuerses maneres, es ocupauen en diuerses coses, car alguns exercien (1) lurs enginys en estudiar e en apendre sciencia e disciplina, los altres exercien lurs corsos a caçar bisties saluatges e en altres moltes maneres per que no apparia que fossen plens de alguna cupdicia. Apres con ell parla de les coses que Virgili blasma, aquests

(1) Forma participial de *exercere*, *exercentes*.

son los uersos del .VIII. libre de Eneydos. E apres ço que ell ha loat lo temps qui fou sots Saturn qui regna ab Janus en Italia don son dits los Realms Saturnians, ell diu que aquella prosperitat e innocencia de la uida humanal dura fins que pus malnada edat a temps pus leig e mal colorat e rabia de batalla e amor e cobeiança [71 v.] de hauer succehi. Per enteniment de la cual cosa, es assaber que axi com diu Tulli en lo començament de sa *Retoricha* aço fou .I. temps en lo començament que les gents eren con a bisties saluatges e uiuien axi com de presa e de rapines e no eren governats per negunes rahons; ells no sabien que ere leal matrimoni ne infants legítims, ne sabien que ere dret ne egualtat; e per aquesta raho a fi de umplir aquella folla cobeiança de lur coratge, ells usauen de força e prenien tecanys e garçons e molt maluats per aydarsen. E diu Tulli que en aquest temps .I. gran hom saui conegue quin ere lo coratge del homens e en quina manera seria cosa couinent a fer per governar les coses molt grans si hom les podia metre a raho e fer millors per bons e leals manaments e ensenyaments, e comença les aiustar axi com stauen escampats per los camps en caues e en boschs en .I. loch, e los comença a mostra en quina guisa se deuien governar, e los mostra en tal guisa que ells se meteren a raho, e començaren a esser dolços e de bon ayre e sofferirén que fossen governats e haguessen governadors. § Aquest gran hom saui fou Saturn axi con diu Eutropi en son primer libre en lo primer capitol, qui diu que apres que fou foragitat de Cret, on regnaua, uench en Italia e funda la ciutat de Saturnina, la qual es en los termens de Toscana pres de Roma don hom neu encafa la uella muralla. Aquest Saturn mostra axi com diu los pobles qui lauores eren rudes e qui eren axi com a saluatges a edificar cases, a laborar terres, a plantar uinyes, com de abans tensolament uisquessen de glans e bresques, e habitassen en coues, e en carreres, e en jardins, on ells fahien petites barraques cubertes de fulles per habitarhi; e axi mateix los mostra e ordona a fabricar primerament moneda de aram, e per ço con lo rude poble - e qui res nosabia per auant tengue—ço que ell fahie axi com .I. grán miracle, ells ne feren .I. deu. § De aquest Saturn de son nom perque ell es axi appellat, sia com a planeta, sia com a hom, en quina guisa ere honrat per los pagans, nos ho direm en lo .XVIII. libre o apres si s'escau en nostra materia e axi dels altres que ls poe [72] tes fenyen e que los pagans cuyden esser deus. § Apres con ell diu: mas ell apar clarament, monsenyor Sent Agusti met la escusacio de les batalles que los Romans hagueren en lo començament contra lurs uehins per la inoportunitat d'aquells qui ls corrien demunt e ls assallien per batalles. Per que conuenia que s'defenessen e a aço allegua alguns mots que son de Salusti *In Catelinario* en lo començament. E son aquests mots de Salusti apres d'aquests mots: Despuys que la cosa publica de Roma cresque fins la on ell diu: Con mes se treballauen de guanyar amistats per donar beneficis e serueys que per pendrelos; los quals mots son encara de Salusti fins la on ell

diu: e per aquestes armes Roma cresque couinentment. § Apres con ell diu: mes es assaber etc. on ell parla del temps de Numa, ell uol demostrar que la pau es mes en lo poder dels homens que en lo poder dels diables, exceptat en ço que los es atorgat de Deu lo pare, es funda sobre la pau qui en tot lo temps de Numa e fa la questio qui es assats clara en lo test, e per aço nos nos en passam. Mas per tal com Mosser Sent Agusti no argueix gens axi com semble en la .II. na partida de sa diuisio, que ha mesa e met en lo començament d aquesta sentència *axi com* pot dir que la raho es per tal que si hom te aquella partida, es assaber, que per aço hagren pau los Romans tot lo temps de Numa, car alguns no ls assallien, apar que com atorgar e tenir que aquella pau uenia mes de la uolentat dels deus o dels diables. E es assaber que, axi com diu Titus Liuius en lo primer libre de la primera Decada, lo poble roma ueent sos costums e sa religio començaren a conformar lurs costums als antichs axi com en .I. sol rey e .I. sol governador, e com los pobles uehins ueessen aquestes coses e qui per auant cuydauen que la uila fos stada la assinada en lo mig loch d ells, no gens per fer ciutat, mas per fer guerra e setge a les altres ciutats, ells la començaren de hauer en tal reuerencia que ells regnaren que per força ne uiolencia en aquella ciutat qui axi ere tota dedicada als serueys dels deus ere legesa e maluestat. Axi pots ueure [72 v.] con aço es cosa notable de hauer princep sant e deuot e religios en lo qual tot lo poble pogues pendre exempli de bons costums. § Apres quant ell diu: si aço no ere per auentura, ell demostra en quina manera axi la pau com la batalla son alguna uenguda en poder dels diables e en quina manera ells poden algunes uengudes uendre a .I. hom, es a dir, atorgar per algun seruey que ell los haura fet lo uoler e no uoler qui es en lo poder de .I. na .III. ra persona. Car ells poden espaordir los homens a fi que no s combaten e escomoure axi mateix ab batalla, si ls es permes de Deu, no pas que ells puxen necessitar aquesta uolentat, mas aço ls es be permes de Deu escomoure o espaordir les pensses dels homens segons la calitat e diferencia dels uicis e peccats, en los quals ells cahen; e segons aço los diables prenen souent poder sobre ls homens e per tal con aquesta materia es .I. poch sobtileta quant al enteniment de aquestes coses, es assaber, que los diables poden sis es permes de Deu causar passions e mouiments del apetit sentitiu, les quals passions e mouiments Monsenyor Sent Agusti apella açi mouiments de coratges e la comunitat dels homens specialment dels maluats segueix aquests mouiments e per consequent, si los es sufert, poden causar e pau e batalla. § Daltra part la uolentat del hom es mes causa de aquestes coses que no es lo diable, car lo diable no pot en hom necessitar (1) ne forçar la uoluntat e per ço com axi de la uolun-

(1) *Necessitar la uolentat; régimen muy curioso equivalente a hacer la voluntad necesaria;* esto es, la voluntad obligada por alguna corrección.

tat humana del hom ne aço hom li soffer affer o menys o pus, per aço diu monsenyor Sent Agusti que hom soffer alguna uegada a aquests diables espaordir o escomoure les penses qui ia son maluades. § Apres con ell diu: les quals tota uegada segons alguns doctors lo començament del .XI. capitol e uol prouar monsenyor Sent Agusti que les paus e les (*e les*) uictories per les batalles nenen souent contra la uolentat dels deus; e primerament ell o proua per la expressa ueritat de lurs istories; § segonament per la ueritat coberta per manera de faules; e la .II. na partida es en lo capitol subseguent la on ell diu: Donques no son los cos [73] tums dels diables etc. e senble que aquesta continuacio sia assats rahonable, iatsia que aquestes paraules sien meses en la fi del .X. capitol, e per tal con segons lo libre, segons lo qual nos fem nostre trallat e sogons lo pus dels libre de monsenyor Sent Agusti, aquestes paraules son de la fi del .X. capitol, nos possarem al .XI. a respondre lo sobre pus.

DR. GUMERSINDO ALABART

(Continuará)

NOTICIAS

Ha fallecido el académico de número Rdo. D. Cayetano Soler y Perejoán, presbítero y correspondiente de la Real de la Historia. La Junta de Gobierno ha hecho constar en acta el profundo sentimiento de nuestra Corporación por tan irreparable pérdida.

En la sesión ordinaria del día 6 de noviembre ocupó turno de lectura el Sr. Miret y Sans, con una noticia del viaje que en 1309 efectuó á París el vizconde de Cardona acompañando al Conde de Foix. Y en la igualmente ordinaria del 30 de diciembre, disertó el Sr. Carreras y Candi acerca de la introducción del contrato enfiteutico en la ciudad de Barcelona y como éste llegó á ser una rémora al progreso urbano en los siglos XIII, XIV y XVI.

OBRAS RECIBIDAS: *Llibre anomenat Valeri Màxim dels dits y fets memorables, traducció catalana del XIV^{en} segle per Frare Antoni Canals*, publicada por R. Miquel y Planas, dos tomos (Barcelona, 1914).